

חוקות הגויים

כנען הם בעיקר מעשי עריות ותועבה, ומעשי ארץ מצרים הם מעשים של ע"ז⁵.

נראה כי החינוך העדיף לתלות את איסור ההליכה בחוקת הגוים בפסוקים של פרשת קדושים העוסקים בהרחקה כללית יותר, וזאת כדי להדגיש כי האיסור איננו ממוקד למעשים של ע"ז וגילוי עריות אלא הוא איסור כולל⁶.

השו"ע מעתיק את לשונו של הרמב"ם וכותב:

"אין הולכין בחוקות העובדי כוכבים (ולא מדמין להם) ולא ילבש מלבוש המיוחד להם. ולא יגדל ציצת ראשו כמו ציצת ראשם. ולא יגלח מהצדדין ויניח השער באמצע. ולא יגלח השער מכנגד פניו מאוזן לאוזן ויניח הפרע. ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עובדי כוכבים כדי שיכנסו בהם רבים, כמו שהם עושים.

הגה: אלא יהא מובדל מהם במלבושיו ובשאר מעשיו. וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו העובדי כוכבים לשום פריצות, כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים, והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלבושי הפריצות, או בדבר שנהגו למנהג ולחוק ואין טעם בדבר דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי ושיש בו שמץ עבודת כוכבים מאבותיהם, אבל דבר שנהגו לתועלת, כגון שדרךן שכל מי שהוא רופא מומחה יש לו מלבוש מיוחד שניכר בו שהוא רופא אומן, מותר ללבושו. וכן שעושים משום כבוד או טעם אחר – מותר"

(יורה דעה סי' קע"ח סעיף א).

הגר"א בהגהותיו לשו"ע (ס"ק ז) חולק על דברי הרמ"א הנ"ל ומביא את דברי הגמרא בסנהדרין (נב:) המביאה מחלוקת תנאים האם מותר לעשות שימוש בחוקות הגוים שיש בהן טעם, כדוגמת ההריגה בסיף. במשנה שם מובאת מחלוקת בין ר' יהודה וחכמים, ולמסקנה הגמרא מבינה שחכמים מתירים את השימוש באותה חוקה משום גזה"כ ולא בגלל שיש בה טעם. כלומר, ההיתר לעשות כן נובע מהעובדה שישראל נהגו לעשות כן מאז ומעולם, ואין בשרפה על מת משום חיקוי הגוים.

פתיחה

לפני כשישים שנה נשאל הרב בצלאל ז'ולטי רבה של ירושלים האם בטקס קבורה צהלי, מותר לירות מטחי כבוד לזכר הנופלים¹. הרב ז'ולטי אסר את הירי משום איסור ההליכה בחוקת הגוים. לעומתו, ה'שרדי אש' שנשאל גם כן את אותה השאלה, חלק על פסק זה וכתב כי אין בירי מטחים משום חוקות הגוים.

בשיעור זה ננסה לעמוד על שורשי איסור הליכה בחוקות הגוים, ומתוך כך להבין את העומד מאחורי המחלוקת הנ"ל². את השיעור הבא נייחד בעז"ה לאיסור המקביל והוא איסור ההליכה בדרכי האמרי, ונבחן האם מדובר באיסור נוסף, או באותו איסור.

מקור האיסור

הגמרא במסכת ע"ז (יא.) אומרת כי ישנו איסור ללכת אחר חוקות הגוים, הנלמד מן הפסוק 'בחוקתיהם לא תלכו' שבפרשת אחרי מות. 'ספר החינוך' מביא מקור אחר לאיסור זה:

"שלא ללכת בחוקות האמורי, וכן בחוקות הגוים, שנאמר (ויקרא כ', כג) 'ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניכם', והוא הדין לכל שאר הגוים, כי הענין מפני שהם סרים מאחרי השם ועובדין עבודה זרה" (חינוך מצווה רס"ב).

מדוע בחר החינוך את הפסוקים בפרשת קדושים כמקור הראשון לאיסור³, ולא את הפסוקים שבפרשת אחרי מות? מעיון בכתובים עולה כי קיימות שתי בחינות לאיסור ההליכה בחוקות הגוים:

- מן הפסוקים בפרשת קדושים עולה איסור כללי להידמות לגוים ולאו דווקא למעשים הקשורים באופן מובהק למנהגי ע"ז.
- הפסוקים בפרשת אחרי מות עוסקים בהרחקה ממעשי ארץ מצרים וארץ כנען⁴. מעשי ארץ

5 ישנם אחרונים (הרב זולטי קובץ נעם כרך ב') שרצו לאמץ חלוקה זו לצורך הבחנה בין גדרי דאורייתא לגדרי דרבנן. על פי דרך זו, איסור ההליכה בחוקות הגוים בדברים של ע"ז הוא מדאורייתא והאיסור הכללי יותר הוא דרבנן. ברם לענ"ד פשט הפסוקים מראה כי שתי הבחינות קיימות במקראות ועיין בשו"ת 'דבר יציב' י"ד נד.

6 יש מהאחרונים שרצו להבין כי בעל היראים (סימן שי"ג) מצמצם את איסור ההליכה בחוקת הגוים למעשה ארץ כנען ומצרים, וראה שו"ת 'שרידי אש' סימן לח.

1 קובץ נעם כרך ב וכמו כן שו"ת שרידי אש סימן לט
2 קיימות עוד מחלוקות נוספות באחרונים בסוגיה זו, כגון: שימוש בכלי נגינה בבית כנסת ובתי עלמין, נתינת זר על קבר, שימוש בקטעי מוזיקה נוכרית לקטעי חזנות ועוד.
3 בהמשך דבריו הוא מזכיר את דברי הספרא המובאים בגמרא לעיל.
4 עיין ברמב"ן ויקרא יח ג

(יא.) משמע ששרפה איננה בגדר חוקה כלל. הראשונים התמודדו בדרכים שונות עם סתירה זאת.⁹

תרוצו של הר"ן לסתירה זו (עליו מבוססת פסיקת הרמ"א), הינו כי הגמרא בע"ז באה לחדש כי גם ללא גזה"כ המיוחדת ניתן היה להתיר את השרפה מאחר שמדובר במנהג שיש בו טעם ולא מנהג שטות.

מתוך דברי הר"ן מדייק הרד"צ הופמן כי ההיתר לעשות חוקות גויים שיש בהם טעם, הינו רק בחוקות הבל ושטות ('אמונות טפלות'), אולם בחוקות שהן ע"ז ממש אין מקום להתיר. לכן, בעוגב שמקרו בכנסייה אין להתיר את השימוש, שכן יסודה של החוקה בע"ז.

הסיבה הנוספת לאסור את השימוש בעוגב היא משום שהדבר גורם לדמיון עם הרפורמים, וזאת לאור דברי הגמרא בחולין (מא.) האוסרת את הדבר. בסוף התשובה מביא הרד"צ רשימה ארוכה של רבנים בני דורו בראשם רבי עזריאל הילדיסהיימר רבו שנקטו לאסור שימוש בעוגב בבית הכנסת.

בשו"ת 'שרידי אש דן' הרב וינברג האם מותר לעשות שימוש בעוגב בהלוויות שלא בבית הכנסת, והוא מדייק בדברי הגר"א בהגהותיו שהבאנו לעיל, כי הדבר אסור. כאמור לעיל, השרידי אש דוחה את היתרו של המהרי"ק, ברם גם הוא מסייג את דבריו:

"אלא כל דבר שהיינו עושין זולתם מותר"

(ס' מ', אות ח).

לומר לך שכל מנהג שהיה מקום לנהוג בו גם לולא הגוים לא נכלל בחוקת הגוים. בכל הקשור לניגון בטקסי קבורה, מאחר שרצון המנגנים הוא להתקרב לגוים יש לאסור את הניגון בבית קברות.

טומאה בניגון

לסיום נעסוק בשאלה מעניינת שהובאה לפני הפוסקים, והיא האם מותר להשתמש במנגינות נוכרים בתפילות בבית הכנסת. הרמ"א פוסק:

"ושליח ציבור המנבל פיו או שמרנן בשירי הנכרים ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירין אותו" (א"ח ח"ג, סעיף כה).

ברם הב"ח בשו"ת שלו מתיר שימוש בנגוני נוכרים באופן מסוים:

"אבל אם אינם מיוחדים נראה דאין בזה איסור דבהא ודאי איכא למימר דלא מינייהו גמרינן".

הרמ"א והמהרי"ק פרשו את הסוגיה באופן אחר, לדעתם גזה"כ היא הוכחה לכך לקיומו של הטעם מאחורי אותה חוקה, ולא ההקדמה על ציר הזמן היא שמתירה את המעשה.

ה'שרידי אש' (סימן לח) מביא את דברי הגר"א, מפלפל בהם, אך למסקנה דוחה אותם ומאמץ את שיטת המהרי"ק והרמ"א. אחת מהנפק"מ למחלוקת זו היא השאלה בה פתחנו את מאמרנו, האם מותר לירות מטחי כבוד בטקס קבורה צהלי או להניח זרים על קבר, מעשים אלו יש בהם טעם- הענקת חשיבות למת מחד והם אינם נעשים לשם ע"ז. אליבא דהגר"א יש לאסורם כי כל ניהוג גוי אסור גם אם יש בו טעם.

שימוש בעוגב בבתי כנסת

עם התפשטותה של הרפורמה, החלו רבני אירופה לעסוק בשאלה האם מותר להכניס עוגב לבית הכנסת.⁷

בשו"ת 'מלמד להועיל' (א"ח סימן א) עושה הרד"צ הופמן סקירה היסטורית הלכתית לתשובות השונות של גדולי ישראל בנושא. הרב הופמן מביא עדות כי בקהילת קודש פראג היו נוהגים לעשות קבלת שבת קודם כניסת שבת לצלילי העוגב ששכן בבית הכנסת.⁸ לאחר פלפול ארוך במהימנות הסיפור, מסביר הרד"צ שמנהגה של קהילה אחת לא מתיר לשאר קהילות את השימוש בעוגב, והוא רוצה לאסור את השימוש משני טעמים:

(א) הליכה בחוקת הגוים.

(ב) הליכה בדרכי המינים.

אולם, לאור פסיקתו של הרמ"א לעיל כי בניהוג שיש בו טעם אין בעיה של חוקת גוים, היה מקום להתיר שימוש בעוגב. ברם הרד"צ מבאר כי מתוך עיון בתשובות הראשונים בנושא עליהם מתבסס הרמ"א, אין הדבר אפשרי. כדי להבין את הדברים נעיין שוב בסוגיה בה פתחנו בנוגע לשריפה על המלכים.

שריפה על המלכים היא אחת מחוקות הגוים, אולם מדברי הגמרא (סנהדרין נב:) משתמע כי למרות זאת, התורה חידשה שמוותר לעשותה. ברם מדברי הגמרא בע"ז

7 יש שרצו להכשיר את הכנסתו של העוגב משום שבבית המקדש היה שימוש בכלי נגינה (המגריפה י:), הרד"צ הופן בתשובתו לקמן דן באופים של כלי הנגינה בבית המקדש ומגיע למסקנה, לאור שיטת הראב"ד (תמיד ג:ח) שכלי הנגינה שהיו במקדש לא שימשו את שירת הלויים. למסקנה כותב הרד"צ שגם את"ל כפרשנים שכלי נגינה ליו את שירת הלויים, יכול להיות שהיום שימוש בכלי נגינה הוא כמו מצבה, שבתקופת האבות היתה חביבה לפני המקום, והיום היא שנואה (וראה תר"ס ע"ז יא).

8 זהו אולי המקור לאמירה הכפולה של מזמור שיר ליום השבת בבית הכנסת של המהר"ל מפראג. אנשי ק"ק פראג היו מקבלים את השבת לאחר הקבלה המוזיקלית באמירה נוספת של מזמור שיר ליום השבת (ולא משום יצירת הגולם כמו שנהוג לספר).

9 הריטב"א הסביר כי הסוגיות נחלקו ותלה את הדברים בשיטת ר"ת, ברם התוספות בסוגין מביא את שיטת הר"י הסובר כי הסוגיות עוסקות בסיטואציות שונות, עיין שם).

לדעת הב"ח ניגון אשר ידוע לנו שמוצאו אינו בבתי תפילה של נוכרים מותר לעשות בו שימוש. היתרו של הב"ח מוצאו בדברי הראשונים והרמ"א שהבאנו לעיל, אשר התירו שימוש בכל מנהג של נוכרים שיש בו טעם. בעל שות 'ציץ אליעזר' (חלק יג סימן יב) מרבה לפלפל בדברי הפוסקים, ולדעתו נאסר השימוש גם במנגינות שמוצאם לא בבתי תפילה של נוכרים¹⁰.

גם הרב עובדיה יוסף (ביע אומר א"ח סימן ז) נזקק לשאלה זו, והוא מדמה את השימוש במנגינות נוכריות לשימוש בבתי תפילה נוכרים והפיכתם לבתי כנסיות. בנוגע לשאלה זו, מצאנו רשימה גדולה של גדולי ישראל, שלא חששו לטומאה שדבקה בבית, אלא ראו בהפיכת המקום לבית כנסת סוג של גאולה והעלאה.

גישה זו מעניינת ביותר שכן הציץ אליעזר הפוסק לאסור שימוש במנגינות של נוכרים אשר מוצאם לא בבתי ע"ז מבין כי הטומאה נתפסת במנגינות הנוכרים. דומה שהמחלוקת בין הפוסקים נוגעת לשאלה נוספת והיא האם מותר לעשות שימוש בכלים רוחניים מבית מדרשם של הגוים. לדעת הציץ אליעזר אסור לישראל להשתמש בכלים נוכרים להתקרב לקב"ה, לעומתו סבור הרב עובדיה שחכמה בגוים תאמין, ומנגינה המרוממת את הנפש יש לשחררה מן הטומאה, ולהשתמש בה ככלי לעבודת ה'.

* *

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ט *

* עורך: אביעד בינשטוק *

* *

* בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון *

* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *

* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

* *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

* *

10 בעל ציץ אליעזר מביא את תשובה מספר כרך של רומי (סימן ד) שדן להתיר שימוש בשירי עגבים נוצרים וזאת לאור ממה ששמע כי בספרד התירו החכמים לעשות שימוש במקמים. ברם הציץ מביא חבל שלם של פוסקים ספרדים שיצאו נגד שימוש במקמים בבית כנסת. בסוף התשובה מפקפק בעל הציץ במהימנותו של מחבר הספר כרך של רומי ומצטט קטעים מהביאוריה האישית של המחבר שנדפסה בתחילת ספרו, שם מסופר על חייו 'הלא שמרנים'. הרב עובדיה יוסף (ביע אומר או"ח) גם הוא מצטט מספר כרך של רומי ברם הוא לא מטיל דופי בזהות המחבר. ברם גם הרב עובדיה באותה תשובה חולק על בעל כרך של רומי המתיר שימוש בשירים נוצרים. וזאת משום הסיבה ששירים אלו מקורם בבית ע"ז- כנסיה, וזאת בניגוד למקמים המזרחים. אשר יסודם באסלם שאינו נתפס כעבודה זרה.